

SZEMLE

SZÍNHÁZ

Színház és közönség. Színházaink makacs konzervatívizmusa, amely évek óta következetesen igyekezett oly szűkre zsugorítani a közönség befogadóképességét, hogy a biedermeier-problémákon, a naturalista színjátszás és színpadfelhasználás fluktuáló eredményein kívül nagyobb méretű jelenségek befogadására egyáltalában ne legyen alkalmas, figyelemreméltó sikerrel járt: automatikusan kizárta a magyar színpadról a modern világirodalomnak azokat a jelentősebb alkotásait, amelyek nem viselik el az álnaturalizmus atmoszféráját, azokat a színpadi stílus-áramlatokat, amelyeknek energiái ma, (s ennél is inkább: tegnap) országok és földrészek színpadi művészetét mozgatják, s kedvét szegte, lehetőségeit vonta el itthon mindazoknak, akik szívesen követték volna az idő és tehetségük szavát. Itt van az első oka annak, hogy sem az idei színiévad, sem az előbbieket nem mutatnak manifeszt „szellemi áramlatokat“, hogy alig akadván színdarab, melyben világnézet, hit, vélemény, erkölcsi, társadalmi meggyőződés súlya érződött volna, természetesen, hogy imponderabiliák, művészettől, irodalomtól, sőt magától a színháztól is távoleső körülmények (a szerző vagy valamelyik közreműködő személyes érdekessége, ügyes reklám, olcsó helyárák, jó közlekedés stb.) döntötték el a produkció és a színházi bevétel sorsát s támasztottak fel átmeneti látszat-divatokat.

Második oka, hogy fővárosunk színházi műsora általánosságban annyira kényszeredett, társadalmi és politikai vonatkozásokban rejlik. Az időszerű kérdések nyílt és tárgyilagos megvitatásától való túlzott tartózkodás következtében nem mutattak be a budapesti színpadokon olyan alkotásokat, amelyek külföldön a színházi érdeklődés középpontjában álltak, szenvedélyes vitákat élesztettek fel, odaadó lelkesedést keltettek a közönség egyik rétegében s ugyanolyan ellenkezést egy másikban.

E két tényező vállvetett igyekezete nélkül kevésbé erősen s csak jóval későbbben érvényesült volna a harmadik, amelyet a budapesti színházi nehézségekért váltig okoltak: a gazdasági válság. Idén a színházak panaszai meghalkultak. Már a színiévad első részében meg lehetett állapítani, hogy a közönség nagyobb százalékban jár színházba, ismét fokozódik az érdeklődés az előadások iránt. A magyar Gazdaságkutató Intézet még decemberben nyilatkozatot tett közzé, amelyben a vas- és széntermelés emelkedéséből, de egyéb jelenségekből is a gazdasági javulás tüneteit olvassa ki. A munkanélküliség egészen csekély százalékban javult. A kávéháztulajdonosoknak és vendéglősöknek az a tapasztalatuk, hogy a vidéki közönség éveken keresztül tartó pangás után újra kezd Pestre járni. A színingazgatók az első hónapok tapasztalatai alapján ugyancsak javulásról számoltak be. Erről tanúskodik néhány színdarab százon felüli előadássorozata is. Ezzel szemben négy színház szinte állandóan szünetel, kettő pedig csak hébe-korba rendez alkalmi előadásokat. A közönség érdeklődése fokozódott a színház iránt, de a színingazgatók tapogatózva keresik a közönség szükségleteit kielégítő előadási formát és problémakört.

Vallásos tárgy. Figyelemreméltó jelenség, hogy a vallásos tárgyú színdarabok nagyszámú közönséget vonzottak. Legváratlanabb s talán egyik legörvendetesebb siker Lavery *Az Ur katonái* című színjátéka volt. A néző előtt megnyílik a jezsuita rendház élete, látja az egyforma fogadalommal és egyforma céllal, kemény fegyelemmel és önkéntes áldozattal egybefogott emberek egyéniségének és temperamentumának küzdéseit, feltárul előtte kristályos kirajzolásban a hit széles skálája. De az Ur katonái sikeréből nem kovácsolhatjuk azt a szabályt, hogy a nagyközönség általában vallásos enyhülést, etikai vigaszt keres a színházban. Az ellenkezője sem állítható csak azért, mert a Nemzeti Színházban előadott, nagyszabásúan elgondolt Missa Solemnis, noha szintén jelentős számú közönséget vonzott, mégis kisebb rezonanciát keltett. Nincs oly tiszteletreméltó vallásos beállítottság, amely pótolhatná a színpadon a drámát. A történelmi korszakok aktualizálható színjátéktípusainak korszerű feltámasztása helyes törekvés. De a liturgikus színjáték (és nem dráma!) a templomban összegyűlt, egyhitű és egységes világnézetű közönséghez szólt. A mai színházi közönség világnézetét viszont ellentétes erők küzdelme alakítja, éppen úgy, mint a katolikus színjáték későbbi korszakaiban, a moralitások vagy jezsuita-drámák közönségének szemléletét. A világszerte erősödő érdeklődés a vallásos problémák iránt is arra vall, hogy az ellentétes áramlatoktól befolyásolt mai ember az útmutató, magasabb erkölcsi értékek rendjének megszilárdítására törekszik. Ezt a törekvést a vallásos tárgyú színjáték csak a mai társadalom szemléletét alakító ellentétes fölfogások drámai küzdelmének bemutatásával, korunk mindennapi problémáit érintő vallásos kérdések többoldalú megvilágításával segítheti elő.

Történelmi színművek. A színiévad legmegérdemeltebb sikere a *Szent Johanna*. Shaw történelmi drámája szintén vallásos tárgyú és minden tekintetben megfelel a fentebb vázolt követelményeknek. A történelmi alakok küzdelmében ma is eleven világfölfogások és társadalmi erők csapnak össze. A közönség, bár nem tudatosan, a mai problémák párhuzamait keresi a történelmi tárgyban is. Az ilyenirányú érdeklődést próbálta kielégíteni Shakespeare *Athéni Timon*-jának, Márkus László *Agis tragédiájának* és Miklós Jenő poszthumusz művének: *A Bólyaiaknak* színrehozatala. Az egyikben a pénz, a vagyon társadalmi szerepére, a másikban a diktátorok lelkialkatára, a harmadikban a magyar sorskérdésekre mutató vonatkozásokat és aktuálisan ható utalásokat fedezhetett fel a néző. Az *Esernyős királyban* viszont a történelmi tárgy csupán ürügyet szolgáltatott a környezet érdekességének és a jelmezek dekoratívításának fokozására. A stílusos és mulatságos előadásban nagy sikert aratott zenés vígjáték tulajdonképpen nem is történelmi színmű, hanem jelmezes kamaraperett. A *VIII. Henrik* pedig dramatizált riport. Sikerének titkát a hálásan megírt és kitűnően megjátszott szerepeken kívül abban a jelenségben kereshetjük, hogy a közönség miután többízben csalódott a képzelt mesék művészi igazságában és költői hitelében, érdeklődésével a valóságérvényű, megtörtént események felé fordul. Regény helyett már a napilapok is érdekfeszítő, történelmi reportsorozatokat közölnek.

Társadalmi problémák. Társadalmi kérdéseket tárgyaló színművek elég szép számmal szerepeltek színházaink műsorán. Ezen a téren bizonyos „haladás” észlelhető. Míg a múltban az égető társadalmi problémákról nem illett szólni a színpadon, az utóbbi időkben a szerzők mélyebben fekvő társadalmi tárgyakhoz is hozzányúlnak. Az *Urilány-*

ban és az *Ifj. Horváth Pál*ban a munkanélküliség, a *Házasságban* a családforma, a *Gazdag Emberben* gazdasági életünk lélektani problémái kerültek színpadra. Ugyanebbe a kategóriába tartoznak a *Pityu* és a *Ti szegény lányok* és politikai vonatkozások színezik *A királyné* című vígjátékot. A szerzők — Zilahy Lajos, Földes Imre, Vaszary János, Lakatos László, Török Rezső és Boross Elemér a színpadra vitt problémákat rendszerint az álnaturalizmus kicsiszolt technikájával tárgyalták. Maga a probléma, a történet kiindulása, a környezet és az alakok külső tulajdonságainak ábrázolása valóságos, de a kifejtet, a probléma megoldása eltér a mindennapi élet lehetőségeitől és a nézőknek az életben megvalósíthatatlan vágyait teljesíti a színpadon. Természetesen, nem kívánjuk a színpadtól, hogy világnézeti tételek szócsövévé váljék. De a társadalmi színmű föladatát mégsem abban látjuk, hogy az élet külső és esetleges formáit másolja. Egyetlen színházi este keretében a színpad nem adhat azonnal hasznosítható feleleteket a legégetőbb kérdésekre, de a valóság problémáinak mélyen munkáló társadalmi erők tárgyilagos megelevenítésével elősegítheti a néző magatartásának, cselekvéseit meghatározó állásfoglalásának kialakulását.

Vegyes. A társadalmi problémák előtérbenyomulása az egyideig szinte kizárólagosan uralkodó *Théâtre de l'Amour* érvényesülését korlátozta. A szerelem, mint téma legtisztábban Molnár Ferenc *Szerelem és Gérald Krisztin* című színművében jelentkezett. Szomoró Dezső *Bodnár Lujzájában* a szerelem a társadalmi helyzet jelenségeivel összeshóvódva jelentkezik. A többi erőtlenebb művészettel megírt szerelmi színjátékok sikertelensége a közönség érdeklődésének más irányba fordulását tanúsítja. — Az *epikai művek dramatizálása* idén nem járt sok sikerrel. Mikszáth Kálmán *Mindenki lépik egyet* című elbeszéléséből írt Balázs Sándor színdarabot, Vaszary Gábor pedig saját regényét dolgozta át színpadra a *Monptiban*. — A *műlőműfajjal* való próbálkozás, az iskolai környezet színpadraállítását kétféle módon is sikert artott. Az *Érettségi és a Méltóság asszony* sorozatos előadásokat ért meg. — Az újabb utakat kereső népszínmű csak egyetlen esetben, Babay József *Napraforgójával* jelentkezett.

Operett és zenés vígjáték. Operettben rendkívül szegény volt az év. Alig került színre egy vagy kettő. Az egyik operettszínház mint variété működött, a másik kettő kizárólagosan vagy túlnyomórésztben régi operettek fölelevenítésével próbálkozott, úgyszintén a külvárosi operettszínpadok is. Ezen a ponton a film csakugyan komoly versenytársat jelent, hiszen színházaink aránylag szerény anyagi lehetőségei természetesen nem mérkőzhetnek a hollywoodi revűk dollármillióival. Az operett budapesti pangása tehát nem a látványosság népszerűtlenségét jelenti, hanem azt, hogy a közönség a kétféle látványosság közül a különbet választja. A zenés vígjátékok műfaja ezzel szemben három nagy sikert is mutathat fel: a már előbb említett *Esernyős király-t*, a Kästner regényéből színpadra alkalmazott *Három ember a hóban-t* és a *Budapest-Wien-t*. Ezen a területen örvendetes formai fejlődést tapasztalhatunk. Az operettekbe a zeneszámokat a konvenció által meghatározott helyeken, a cselekmény menetétől függetlenül szokták beilleszteni. A zeneszám és a párbeszéd közötti szakadékot úgy igyekeztek áthidalni, hogy pl. a duett előtt az egyik szereplő erős hangsúllyal, kiemelve mondja ki azt a szót vagy mondatot, amely azután az énekben többször ismétlődik. Az idén bemutatott zenés vígjátékok általában elhagyták az erőszakolt, logikai bevezetést, viszont a zeneszám

rendszerint szervesen illeszkedett a cselekmény menetébe, a jelenet hangulatának fokozódásával a párbeszéd szinte észrevétlenül ment át az énekbe, majd újabb fokozással a táncba. Ez a jelenség egy egészségesebb zenés műfaj kialakulásának jelentheti kezdetét.

Rendezés, díszlet, színészek. Érdekesebb rendezői törekvéseket csak a Nemzeti Színházban és a Belvárosi Színházban láthattunk. A többi magánszínházak többé-kevésbé gondosan betanított, sablonos előadásai átlagszínvonalon mozogtak. Egyetlen kivétel Hevesi Sándor kitűnő rendezése a Magyar Színházban (Az Ur katonái). A Nemzeti Színház előadásaiiban egyes helyeken a külföldi színpadművészet legmodernebb eredményei csillantak fel. (Díszletvetítés, térszínpad stb.) Az újítások azonban nem mindig illeszkedtek egységesen az előadások egészébe, talán azért, mert a heterogén összetételű színházban a különböző irányú törekvéseket néhány hónap alatt nem lehetett még közös nevezőre hozni. A díszletek alkalmazása pl. egyre következetesebben a stilizált színpadképek irányában fejlődik, a játék és a beszéd viszont — valószínűleg a magánszínházakból szerződötetett színészek és játékmesterek törekvéseinek megfelelően — a naturalista, természetes modor szabályaihoz alkalmazkodik. A Belvárosi Színházban két kiemelkedően értékes rendezést kaptunk: Bárdos Arturét a Szent Johannában (az év legszínvonalasabb teljesítménye) és Hermann Richárdét az Esernyős királyban. A Belvárosi Színház játéktípusa egységes, s bár nem a legkorszerűbb, többi színházainkhoz viszonyítva a leghaladottabb. A naturalista díszletek kultuszával különösen a Vígszínház befolyásolja rossz irányba közönségének ízlését. A valóságmásoló díszletekhez való mákacs ragaszkodás teljesen érthetetlen, hiszen a modernebb színpadképeket minden alkalommal őszinte örömmel fogadták a nézők, akiknek a képzőművészet fejlődését mégis csak módjukban állt figyelemmel kísérni és megszokni az újabb irányzatok eredményeit, akár csak az új zenét. Örvendetes tendenciája az évnnek a haladás az ensemble-stílus felé. Ez sem teljesen a színigazgatók önkéntes elhatározásán múlt, hanem azon, hogy a Nemzeti Színház számos elsőrendű magánszínházi színészt kötött le és ezáltal a magánszínházak kénytelenek voltak helyettesekről gondoskodni. Ezek az új művészek nem lévén sztárok, az idei színiévad sokkal egészségesebb, kiegyensúlyozottabb játékmódor konturjait kezdte bontogatni.

H. V. S.

FILM

Külföldön (pl. Angliában és Franciaországban) egészen új, egészséges színpadszemlélet van kialakulóban. A közönség ízlésváltozása, amely néhány évtizeddel ezelőtt letéritette a színpadot a maga művészi területéről a film felé, most cserben hagyja az utolsó évtizedek színpadi törekvéseit. Ebben nagy része van elsősorban a filmnek. A Broadway Melody még egyszer önkéntelenül is felidézte emlékezetünkben az utolsó évtizedek színpadi eredményeit. Pazar képeivel és csodálatos ritmusával rámutatott arra, hogy a színpad milyen szegény, primitív és szűk határok között mozgó lehetőségekkel próbálkozott ezen a területen. Lélektanilag eléggé megokolta a film ezeknek az egyoldalú törekvéseknek a bukását. É tekintetben komolyabb területen, a „Mazurka” bemutatója után hasonló élményekkel távoztunk.